

Марко Дорош

Сакральна архітектура Чернівців XIX – першої половини XX ст. (за матеріалами єпархіального архіву)

У представленій статті коротко описано основні пам'ятки православної сакральної архітектури Чернівців у австрійський період історії міста. Існуючі дослідження присвячені переважно найбільшим і найвизначнішим храмам міста. Проте у даній роботі основний акцент зроблено на тих церквах, які знаходяться у передмістях і, відповідно вивчені мало. Стаття націлена на заохочення подальших досліджень історії храмів передмість столиці Буковини.

Ключові слова: сакральна архітектура, церква, Чернівці, передмістя Чернівців, єпархіальний архів

Християнізація Буковини сягає ще руських часів, про що свідчать археологічні розкопки, зокрема, у Василеві (нині – Заставнівський район). З 1400 р. на території краю утворене Радовецьке єпископство, перший єпископ для якого Йоаникій, у силу обставин, був рукопокладений аж у 1472 р. [1]. На території Чернівців, перша письмова згадка про які датується 1408 р. вже у XV ст. існувало дві церкви, проте, крім цього факту, більше нічого про них невідомо [2]. З 1775 р. Буковина стала частиною Австрійської імперії, і вже за кілька років, після царського едикту від 12 грудня 1782 р., останній Радовецький єпископ Досифей (Херескул) переїжджає у Чернівці і стає першим єпископом Чернівецьким. З 23 грудня 1872 і аж до 1918 р., Чернівецька єпархія мала статус автономної митрополії [1]. У міжвоєнний час вона існувала як одна із митрополій Румунської православної церкви. Саме цим двом періодам і присвячене наше дослідження.

Пам'ятки православної сакральної архітектури міста досліджені у фундаментальних працях Раймунда-Фрідріха Кайндля [3] та архіпресвітера Касіяна Богатирця [1]. Серед сучасних істориків слід відзначити праці Михайла Чучка [2; 4; 5; 6], Ігоря Чеховського [7; 8], Дмитра Жмундуляка [9]. Статистична інформація висвітлена в єпархіальних шематизмах і у дослідженні ієромонаха Євгенія-Емануїла (Воробкевича) [10], сина відомого письменника і композитора архіпресвітера Сидора (Ісидора) Воробкевича.

Метою цієї роботи є висвітлення даних про православні церкви міста Чернівців, побудовані до 1939 р. на основі даних поточного архіву Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ. Увагу звернено на ті храми, історія яких вивчена мало і які знаходяться осторонь популярних туристичних маршрутів, що зумовлює актуальність дослідження.

Найстарішою збереженою досі культовою спорудою Чернівців є Спиридонівська церква у передмісті Ленківці, яка стояла на теперішній площі Пресвятої Марії з початку XVIII ст. (дата побудови – 1709–1715 рр.). Раніше вважалося, найстарішою є Миколаївська церква на теперішній вулиці Сагайдачного, яка нібито збудована у 1607 р., проте чернівецький історик М. Чучко стверджує, що така теорія не має документального підґрунтя, і церкву насправді зведено у 1748 р. [6].

З переходом Буковини під владу Австрійської імперії серед іншого розвивається і храмобудування. Для фінансового забезпечення будівництва нових і утримання вже зведених церков було створено Буковинський православний церковний фонд. Церковний історик архієпископ Касіян Богатирець говорить, що виникнення фонду стало наслідком секуляризаційної реформи імператора Йосифа II, який наказав закрити всі малонаселені і занедбані монастирі, таких на Буковині було лише три: Путна, Сучевиця і Драгомірна (всі – Південна Буковина, сучасна Румунія). Кошти і майно закритих обителів були зібрані в один фонд для допомоги Церкві і освіті, головним розпорядником якого став імператор, а саме управління здійснювали чиновники зі Львова. У зв'язку з тим, що єпархія не мала прямого впливу на фонд, його часто використовували для фінансування цілком світських проектів навіть і поза межами Буковини, зокрема на Галичині, де ним користувалася і місцева влада, і католицька єпархія. На Буковині ж він часто ставав об'єктом політичних чи фінансових спекуляцій. Тим не менше, саме за кошти Буковинського православного церковного фонду було побудовано більшість тамтешніх храмів за австрійської та румунської епох [1].

Основний етап австрійського храмового будівництва у Чернівцях припадає на період після піднесення Чернівецького єпископства до статусу митрополії під формальним духовним керівництвом Карловацького митрополита у 1873 р. Тоді були збудовані і кафедральний Святодухівський собор, і резиденція митрополитів (тепер – пам'ятка Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО) і значна кількість інших церков.

Особливої уваги заслуговує побудована у час перебування на кафедрі митрополита Сільвестра (Мораріу-Андрієвича) 1881 р. в передмісті Ленківці дерев'яна Михайлівська церква. Зведена вона зусиллями парафіян і Буковинського православного церковного фонду. Поруч з нею є дзвіниця. Це єдиний дерев'яний храм збудований в Чернівцях у ХІХ ст., своєрідний відгомін давньої традиції буковинського храмового зодчества [11].

У 1884 р. була побудована Миколаївська церква у передмісті Стара Жучка. Будівництво її розпочалося у 1882 р. зусиллями парафіян і релігійного фонду. Вміщує храм близько 300-400 чоловік. Поруч стоїть дзвіниця, зведена 1884 р. Оригінальний іконостас згодом був переданий храму Різдва Пресвятої Богородиці села Зруб-Комарівці Сторожинецького району [12]. Проте вже згодом, у 1900–1901 рр. на Старій Жучці завдяки парафіянам було побудовано нову Святодмитрівську церкву. Вміщує вона понад 500 чоловік [12]. У період домінування радянського атеїзму була зачинена і відкрита знову у 1991 р. Того ж 1900 р. заклали перший камінь у фундамент Михайлівської церкви у передмісті Роша, історію якої детально описує М. Чучко [2; 13].

Миколаївська церква у передмісті Садгора побудована 1895 р., коли воно було ще окремим містом. Освячення відбулося за 3 роки. Кошти в побудову вклали парафіяни, барон Садигурський і Буковинська митрополія. Приміщення відносно невелике, вміщує близько 150–200 осіб. Під час хрущовської антирелігійної кампанії в 1962 р. була закрита і повернена громаді лише в 1990 р. Поруч з церквою стоїть дзвіниця [14].

У 1910 р. за часів митрополита Володимира (де Репти) відбулося закладення першого каменю у фундамент церкви Різдва Пресвятої Богородиці у передмісті Нова Жучка. Її звели за два роки зусиллями місцевих мешканців. Вміщує споруда понад 500 парафіян. Поруч є дзвіниця, збудована у 1912 р. одночасно з храмом [15].

Перша світова війна сильно вплинула на церковне життя краю. За підозрою у сприяттні російській армії митрополит Володимир був позбавлений кафедри і вивезений з міста, а саму митрополію планувалося розділити на дві частини: українську і румунську з двома окремими єпископами. Проте цим планам не судилося збутися: вже 11 листопада 1918 р., в останній день війни, у Чернівці ввійшли румунські війська. За часів румунського панування попередній автономний статус Буковинської митрополії було ліквідовано, Буковинська церква стала однією з митрополій Румунської церкви, управляти якою знову доручили митрополитові Володимирі (де Репті) [1].

У зв'язку з війною припинилося на деякий час і будівництво храмів, проте вже у 1923 р. жителі передмістя Рогізно збудували нову церкву Різдва Пресвятої Богородиці. Вона вміщає близько 500 осіб. Саме звідси 5 липня кожного року вирушає традиційний багатотисячний хресний хід до Іоано-Богословського Хрещатицького монастиря [16].

Румунська влада прагнула всіма можливими способами румунізувати населення краю і церква стала одним із факторів цієї політики. Ці тенденції відбилися і на храмовій архітектурі обласного центру, особливо у церквах збудованих наприкінці 30-их рр. у час перебування на кафедрі митрополита Віссаріона (Пую).

Уже в 1927 р. стараннями митрополита Нектарія (Котлярчука) почалося зведення величної Миколаївської церкви на теперішній вулиці Руській, яка, через фінансові труднощі, була освячена аж у 1939 р. Побудована вона у стилі неоромінеск за зразком кафедрального собору в Куртя де Арджеш, усипальниці румунських монархів, поруч зі старовинним дерев'яним храмом.

У схожій архітектурній традиції у 1938 р. була освячена Петро-Павлівська церква. Зведено її за кошти парафіян і Буковинського православного фонду. Має бетонний цоколь і фасад, побудований з цегли відомої на той час марки "Patria". Вміщує близько 300 чоловік. Поруч знаходиться дзвіниця, приміщення Чернівецького православного богословського інституту і парафіяльний будинок. Разом із Миколаївською церквою на Руській, яка тоді була кафедральним собором, і церквою Різдва Пресвятої Богородиці на Гарячому Урбані (до секуляризаційної реформи Йосифа II і з 1996 р. – головний храм монастиря "Гореча") не зачинялася в роки радянської влади [4; 5; 17].

З плином часу й інші старовинні дерев'яні церкви не могли більше вмістити усіх вірян, тому розпочалося зведення нових, у єдиному комплексі з попередніми двома. Так, Свято-Вознесенський храм на вулиці Руській був збудований 1938 р. за кошти парафіян також у стилі неоромінеск. Унаслідок хрущовської антирелігійної кампанії у 1958 р. його було зачинено і передано церковній громаді аж у 1989 р. Сьогодні це єдиний храм у Чернівцях, де служба проводиться лише румунською мовою [18].

Став затісним для всіх бажаючих і колишній Святотроїцький кафедральний собор, який з 1876 р. служив парафіяльною церквою у передмісті Клокучка, а з 1967 р. є частиною експозиції музею архітектури "Шевченківський гай" у Львові [19]. За рішенням і особистою фінансовою підтримкою митрополита Чернівецького Віссаріона (Пую) у 1939 р. була освячена нова церква того ж стилю (неоромінеск), також на честь Святої Трійці, розрахована на 400 парафіян. З 1956 р. храм не діяв і був повернений громаді у 1989 р. [20].

Отож, як бачимо, протягом XIX – першої половини XX ст. на території міста Чернівців і його передмість була збудована значна кількість православних храмів.

III. САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Кожен з них є центром духовного життя громади і архітектурною особливістю тієї чи іншої частини міста. На жаль, ці споруди мало вивчені істориками і тому ця сфера потребує подальших досліджень.

1. Богатырец К., архипресвітер. История Буковинской епархии // Журнал “Русин”. Кишинёв, 2015. 343 с. (Библиотека журнала “Русин”, № 1).
2. Чучко М. Православні культові споруди Чернівців кінця XV – початку XX ст. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. 2016. Т. 2. С. 221–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pssiae_2016_2_10.
3. Kaindl R. F. Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart = Кайндль Р. Ф. Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодення. Чернівці: Зелена Буковина, 2005.
4. Чучко М. “Гореча”: Свята обитель над Прутом. Чернівці, 2012. 18 с.
5. Чучко М. Православна обитель над Прутом: минуле і сьогодення чоловічого монастиря Різдва Пресвятої Богородиці “Гореча” в Чернівцях. Чернівці, 2012. 188 с.
6. Чучко М. Чернівецькі дерев’яні церкви XVIII ст.: історія спорудження, архітектура, доля // Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто): [кол. монографія] / В. М. Ботушанський, С. В. Біленкова, О. В. Добржанський та ін.; за заг. ред. В. М. Ботушанського. Чернівці, 2009. С. 75–78.
7. Чеховський І. Монастирська церква на Горечі: [240 років був збудований найдавніший мурований храм на території сучасних Чернівців] // Свобода слова. 2007. 14 черв. (№ 24). С. 17, 48.
8. Чеховський І. Чернівці – місто зустрічі культур і релігій. Чернівці, 2009. 208 с.
9. Жмундуляк Д. Д. Сакральна архітектура Чернівців як ідейно-стильова домінанта іміджу міста // Культура народів Причорномор’я. 2012. № 253. С. 161–167. Бібліогр.: 11 назв. – укр.
10. Vorobchievici E. Privire scurtă istorică-statistică asupra archidieceesiei ort. or. a Bucovinei și Dalmației / Cernăuți: Editura societății “Doamnelor Române din Bucovina”, 1893. 64 с.
11. Поточний архів Чернівецько-Буковинської єпархії (далі – ПАЧБЄ). Справа парафії Свято-Михайлівської церкви м. Чернівців (Ленківці), Чернівецького міського благочиння.
12. ПАЧБЄ. Справа парафії Свято-Миколаївської церкви м. Чернівців (Стара Жучка), Чернівецького міського благочиння.
13. ПАЧБЄ. Справа парафії Свято-Михайлівської церкви м. Чернівців (Роша), Чернівецького міського благочиння.
14. ПАЧБЄ. Справа парафії Свято-Миколаївської церкви м. Чернівців (Садгора), Чернівецького міського благочиння.
15. ПАЧБЄ. Справа парафії Церкви Різдва Пресвятої Богородиці м. Чернівців (Нова Жучка), Чернівецького міського благочиння.
16. ПАЧБЄ. Справа парафії Церкви Різдва Пресвятої Богородиці м. Чернівців (Рогізна), Чернівецького міського благочиння.
17. ПАЧБЄ. Справа парафії Петро-Павлівської церкви м. Чернівців, Чернівецького міського благочиння.
18. ПАЧБЄ. Справа парафії Свято-Вознесенської церкви м. Чернівців, Чернівецького міського благочиння.
19. Данилюк А. ХРАМИ ЛЬВІВСЬКОГО СКАНСЕНА // РІСУ. 2008. URL: https://risu.org.ua/ua/relig_tourism/religious_region/25054/.
20. ПАЧБЄ. Справа парафії Свято-Троїцької церкви м. Чернівців (Клокучка), Чернівецького міського благочиння.